

НАЙ-РАННИЯТ НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ

ПАВЛИНА ВЛАДКОВА

Настоящият доклад посвещавам на проф. Теофил Иванов - човекът, който посвети десетилетия от своя творчески живот на проучването и интерпретирането на различни проблеми, свързани с историята и културата на Никополис ад Иструм.

През последните години разкопките в Никополис бяха съсредоточени върху площта на ареята на агората в централната и източната ѝ част. На около 1,50 м под нивото на запазената каменна настилка бяха проучени части от суб- и суперструкции, които принадлежат към най-ранния, неизвестен досега, строителен период на града.

В централната част бяха разкрити каменни основи на постамент, покрити с добре оформени блокове с дебелина 0,30 м. Запазените размери изток-запад са 2,00 м, а север-юг - 1,00 м, като северната част е разрушена при изграждането на по-късния канал. Централната част, площ с размери 1,03 x 0,44 м, е запълнена със строителни отломъци и хоросан. Стабилно изградените основи и прецизно оформената лицева повърхност на блоковете дават основание да твърдим, че върху тях е била издигната статуя или ара.

В близост до описания постамент, източно от него, беше разкрит *in situ* каменен блок с желязна халка. Подобни блокове са известни от Помпей и светилища в различните римски провинции. Проучвателите ги интерпретират като места, където са били извършвани жертвоприношения във връзка с култови ритуали. Южно и югоизточно от блока с халката бяха разкрити четири дупки от дървени колове. Те са с дълбочина около 0,10 м. Укрепването е било направено чрез фрагменти от тегули, имбреци и дребни камъни. Смятаме, че коловете са поддържали лек навес, предназначен за предпазване на участниците в религиозните церемонии от атмосферните влияния.

Източно от тях беше открита траншея от демонтиран зид с посока север-юг, ширина 0,60 м и дълбочина 0,40-0,50 м. Северната ѝ част е пресечена при изграждането на канала, а южната от крепидата на южния стилобат на по-късната агора.

В източната част на агората, северно от канала, бяха открити части от 5 верижно разположени помещения. Размерите не можах да бъдат установени. Вероятно западният зид е разграден при строежа на източната крепида, а източният е попаднал под основите на западния зид на магазините. В посока

север № 1 продължава, както и № 5 в южна посока. Всички помещения са с каменни основи, кирпичени стени, измазани с цветна хоросанова мазилка и подове от трамбована глина. Покривът, изграден от имбреци върху дървена конструкция, при пожар е паднал върху подовите на помещенията. Подово ниво и паднала покривна конструкция се откриват и западно от крепидата, което показва, че в западна посока се е развивала втора редица помещения, чиито размери засега не сме установили.

При проучването на помещение № 4 по Т. Иванов (I-вия магазин северно от канала) достигнахме до дебел пласт горяли деструкции и паднал покрив, под който следваше античният терен. Ограничените проучвания тук не ни дадоха възможност за по-цялостни наблюдения.

Подови нива, отговарящи на описаните по височина над морето (отчитайки денивелацията на терена от запад на изток и от юг на север), бяха разкрити в западната и южната част на ареята на агората.

При изграждането на отводнителна шахта в югозападния ъгъл на булевтериона, на дълбочина 1,70 м под подовото ниво на сградата, достигнахме до дебел 0,50-0,60 м пласт от хоросан и строителна керамика. Размерът на шахтата единствено даде възможност за регистрирането на този културен пласт, по-ранен по време на изграждане от булевтериона, който проучвателят датира към времето от края на управлението на император Хадриан.

Тук искаме да отбележим, че трикорабната сграда, съществувала преди изграждането на термоперипатоса (източно от агората), принадлежи към същия ранен строителен период. Нейните основи са вкопани до 0,40 м дълбочина в античния терен, а подовите нива съответстват на тези, открити върху площта на агората. По-късно, по времето на император Комод, според открития надпис - между 182 и 185 год., върху опожарените руини на ранната сграда е изградена нова, вероятно с друго предназначение и план. Посоката на зидовете обаче остава почти същата, което показва, че макар и да се променя градоустройствената схема, то тя вероятно е съобразена с вече съществуващата улична мрежа.

Направеният кратък преглед на резултатите от археологическите разкопки категорично доказва съществуването на ранен строителен период. За съжаление до този момент успяхме да възстановим твърде малка част от плана на постройките, а той би ни дал възможност за интерпретация на предназначението им. Движимият материал е малоброен - керамика, която най-общо датираме 1 ½ на II век; единични монети на Клавдий, Веспасиан, Тит, Домициан и ранен Траян; фрагмент фасетирано стъкло от края на I - началото на II век; 2 фибули, които се датират от началото до средата на II век.

Независимо от това, че все още проучванията на ареята не са окончателно приключили, няколкогодишните наблюдения ни дават възможност да поставим отново някои въпроси за историята на Никополис и да направим опит да отговорим според данните, които имаме от последните години:

Първо: Дали градът възниква върху тракийско селище? Според нас

изказаното от проф. Тачева предположение, че Никополис е основан върху територията на стратегията Рюсике¹, колкото и да звучи оригинално, трябва да бъде подкрепено с още доказателство. Най-важният довод на изследователя за местоположението на стратегията е езиковедският анализ на името - преминаването на тракийския хидроним Рюсике в Росица. Според последните изследвания наименованието Росица има славянски произход.² Ние се придържаме и към мнението на Б. Геров, че Никополис не е създаден от тракийско селище, тъй като имена на траки не се срещат в известните до сега надписи от времето на Хадриан и Антонин Пий (за разлика например) от Пауталия и Сердика, където ги откриваме в Хадрианови надписи.³ Археологическите находки се явяват в подкрепа на това мнение - те са единични и всички открити в несигурни стратиграфски контексти - няколко фрагмента керамика, две монети от II - I в. пр. Хр., една тракийска фибула. В централната част на ареята бяха локализирани и няколко горяли петна със следи от ограждане (може би огнища). Всички те обаче в никакъв случай не могат да бъдат доказателство за съществуващо тракийско селище.

Вторият въпрос е каква е вероятността поселението, което разкриваме, да е създадено преди Траяново време и колко по-рано?

Епиграфският материал дава категорични данни, че още при Клавдий и Нерон (56-68) римски военни части достигат на изток до р. Янтра, с контрол на долнодунавския бряг надолу на североизток, а при Флавиите (69-96) днешна Североизточна България и Добруджа постепенно и окончателно попадат под тяхна власт.⁴ В нашия случай не без значение са откритите две военни дипломи (от Дебелец от 82 г.⁵ и от Г. Оряховица от ранно Траяново време⁶), които показват наличието на ветерани и римска колонизация на региона. От близката околност на Никополис, източно от града, произхожда колективна монетна находка от денари, в която най-късната монета е на Домициан.⁷ Известно е и мнението на някои историци, че битката на римската войска с даките през 85 г., когато загива и управителят на Мизия Опий Сабин, се провежда около територията на Никополис на Росица.⁸ Едва ли е случайност, според сведенията на Йорданес в „Гетика“⁹ и Дион Касий в „Римска история“¹⁰, че решителното сражение с даките през 102 година отново се провежда в близост до Никополис, в предпланините на Хемус. Казаното до тук дава основание да предположим, без да бъдем категорични, че при проучванията на агората сме попаднали на поселение, най-вероятно с военен характер, създадено най-рано след Клавдиево време, а по-логично след разделянето на Горна и Долна Мизия през 86 год. В подкрепа се явяват откритите монети от Клавдий до Домициан, както и фрагментът североиталийска тера сигилата с марка Felicio, датиран след Клавдиево време. Да се надяваме, че проучванията през следващите години ще ни позволят да установим по-цялостен план на застроените участъци и ще подкрепят нашето мнение. Ако не намерим сигурно потвърждение, то тогава остава втората възможност - да датираме ранните градежи след Дакийските войни (102 според Вулпе¹¹, 106 според Б. Геров и по-голяма част от българските

историци¹², или 110 според А. Поултър¹³), т. е. в първото десетилетие на II-ри век.

Друг въпрос, чийто отговор е много по-лесен, е този за времето на промяна на плана на агората и нейното цялостно ново застрояване, т. е. за края на ранния строителен период. Тук най-ценни и сигурни са данните от епиграфските паметници от Никополис. Досега най-ранните надписи са пет - три от 136 г., посветени на император Хадриан¹⁴ (с еднакъв текст - двата върху постаменти за статуи и третия върху плоча, вероятно от храм на императора), един посветен на Елий Цезар¹⁵ - 138 г., и един издигнат от провинциалния управител на Тракия¹⁶ от 138-140 год., т. е. за период от четири години имаме пет надписа. Следващите по време надписи се датират след 145 год. Така със сигурност можем да смятаме, че 136 г. е твърде важна за историята на Никополис и веднага да я свържем с историята на провинциите Долна Мизия и Тракия и промяната на границата между тях. Разбира се, логично е да не се приема, че северната граница на провинция Тракия е и северна граница на Никополис.¹⁷ Във всички случаи обаче градът е получил известно разширяване на територията си в северна посока, а вероятно и на запад и изток. Не е случаен и фактът, че Никополис започва да сече монети между 142 и 144 год. Сеченето на монети не е в правомощията на градската управа, а е акт, който се провежда съобразно общоимперската политика в провинциите. Или казано накратко - още преди 136 год. започва новото застрояване на агората и промяната на цялостния ѝ облик. И ако трябва да сме още по-точни - след 124-126 год., когато Хадриан посещава провинция Тракия и не е изключено да е посетил и Никополис. Първо вероятно е построена ареята с портиците, след това пропилените и останалата западна част от комплекса. Не можем да сме сигурни дали сградата под термоперипатоса е унищожена поради разрушения на костобоките през 170 год. или просто по времето на Комод е дошъл нейният ред на смяна на плана и предназначението ѝ. Според нас втората възможност е по-приемлива.

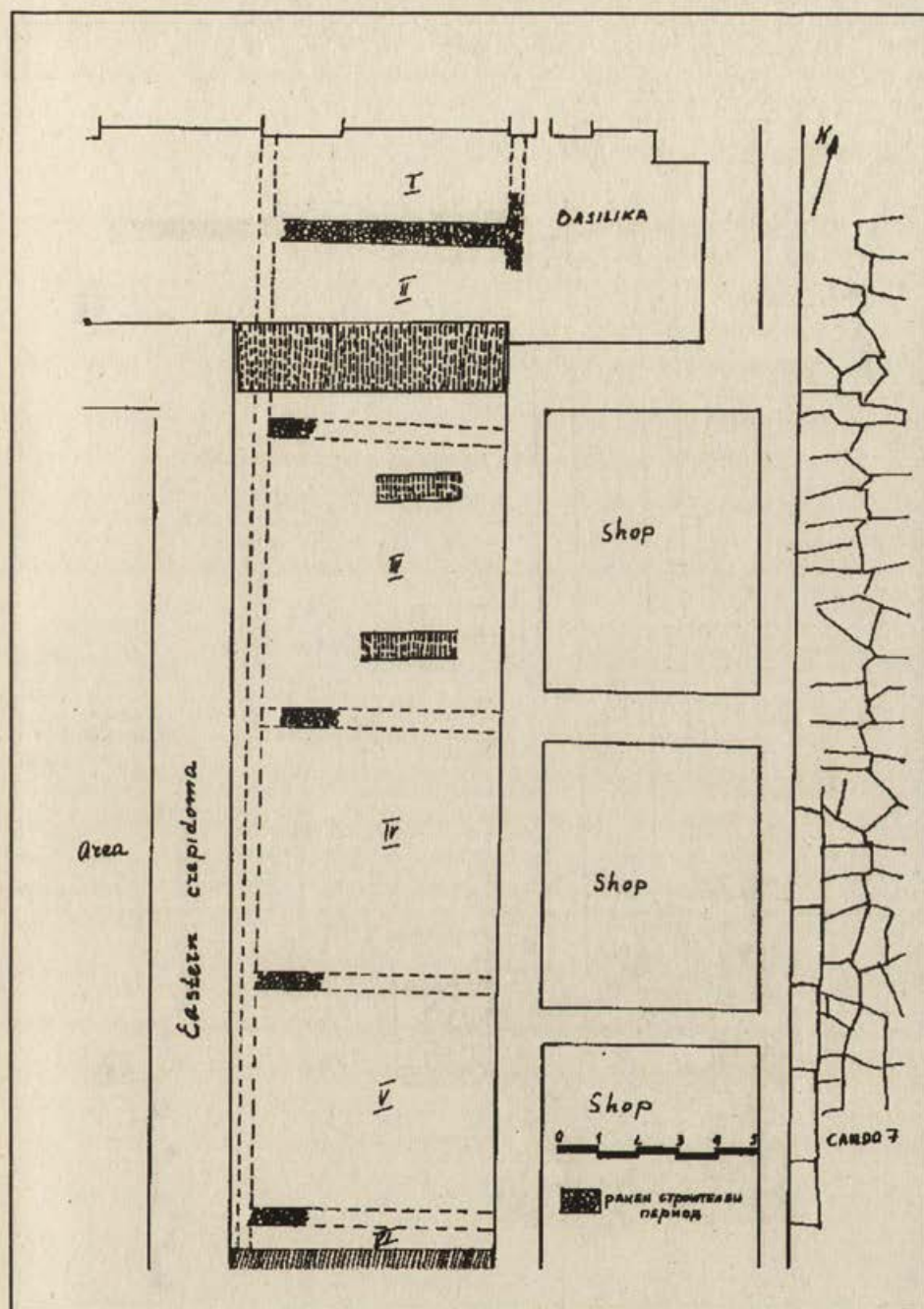
Във всеки случай сигурно е, че през 136 година името на града е „Никополис ад Иструм“.

И тук искаме да поставим още един въпрос. Грешка ли е изписването на името „Никополис“ от александрийския географ Клавдий Птоломей в труда му „География“ под формат Νικόπολις ἢ περὶ Αἴμα (Никополис около Хемус). Имайки предвид, че авторът е съвременник на събитията (87-150 г.), че отразява събитията след Дакийските войни и пише между 118 и 136 година¹⁹, т. е. ранно Хадрианово време, и че и други автори изрично отбелязват, че решителната битка над даките се е състояла в предпланините на Хемус, то струва ни се логично градът на победата да е носил името Никополис при Хемус. И едва след реформите в края на Хадриановото управление, след разширяването на територията на града в северна посока към Истър - да е бил преименуван с подобаваща тържествена церемония. Тази е и причината за трите надписа от времето на Хадриан с еднакъв текст - целта е била да се изрази голямата почит към императора, провел толкова значителни промени.

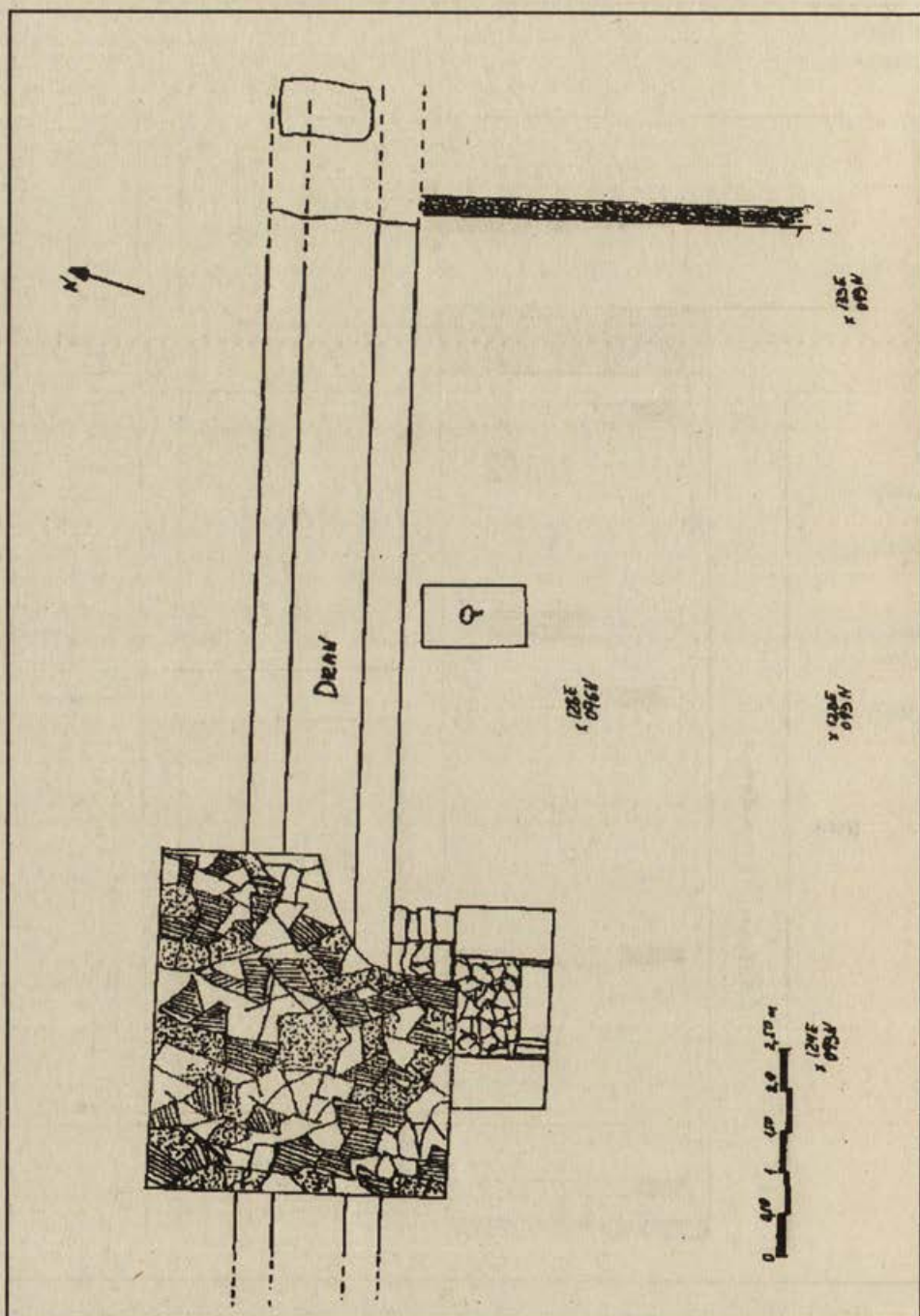
В такъв случай архитектурните останки, които бяха открити върху площта на ареята на агората в последните години, принадлежат на ранния Никополис, носещ името Никополис при Хемус.

Б Е Л Е Ж К И

- ¹ Тачева, М. Власт и социум в римска Тракия, С., 2000, с. 35.
- ² Ангелова - Атанасова, М. Топонимията на Горнооряховско, С., 1996, 364-365.
- ³ Геров, Б. Земевладението в римска Тракия и Мизия (I-III век), ГСУФФ, LXXII, 1977, кн. 2, с. 105.
- ⁴ Пак там, с. 25.
- ⁵ СІЛ, XVI, 28.
- ⁶ СІЛ, II, 6144.
- ⁷ ИАИ, XXXII, 1959, с. 358.
- ⁸ Геров, Б., цит. съч., с. 27.
- ⁹ Jordanes, *Getica*, 18. 101.
- ¹⁰ Vulpe, R. Dion Cassius et la cakraque de Trajan en Mesie Inferieure. *Studia Thracologica*, 1976, 239.
- ¹¹ Vulpe, R. La victoire de Trajan a Nicopolis ad Istrum. In: *Studia in Honorem Veselin Besevliev*, S., 1978, 463-474.
- ¹² Геров, Б., цит. съч., с. 26.
- ¹³ Poulter, A. G. The Lower Moesian Limes and the Dacian Wars of Trajan. *Studien zu den Militargrenzen Roms III*, 1986, 519-528; *Nicopolis ad Istrum: A Roman, Late Roman and early Bisantine city*, London, 1995, 10-11.
- ¹⁴ IGBulg., II, 601; Владкова, П. Надпис на старогръцки език от Никополис ад Иструм. ГМСБ, XIV, с. 15.
- ¹⁵ IGBulg., II, 602.
- ¹⁶ IGBulg., II, 603.
- ¹⁷ Тачева, М., цит. съч., с. 63.
- ¹⁸ Клавдий Птоломей. География, III, II.7.
- ¹⁹ Тачева, М., цит. съч., с. 60, 80.



Обр.1. Източна част на агората с ранните строителни периоди.



Обр.2. Централна част на арката на агората с ранните градежи.

THE EARLIEST NICOPOLIS AD ISTRUM
(Summary)

Pavlina Vladkova

The archeological investigations after 1985 over the area of the agora in Nicopolis ad Istrum proved the existence of early construction period. In the central part were found parts of substructions of five chained - located rooms. Over the all of the agora, on the level of the antique terrain there are signs of burnt roof structures and mudbrick.

The acured facts don't give a possibility for full reconstruction of the building's plan and the not numerous number of the finds is making difficult the dating. For now, most generally, the early period could be driven in the time between the last quarter of 1 st and the thirties years of the IInd century.